

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ДОШКІЛЬНОЇ ТА
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КОМУНІКАТИВНОГО
РОЗВИТКУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ
Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

Виконала: здобувачка II курсу
другого (магістерського) рівня вищої освіти
(скорочений термін)
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми «Дошкільна освіта»

Мороз Валентина

Керівник канд. психол. н., доцентка кафедри
педагогіки та психології дошкільної та
початкової освіти Лось О. М.
Рецензент Крупник І.Р., кандидат
психологічних наук, доцент кафедри
психології Херсонського державного
університету

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	8
1.1. Закономірності психічного розвитку дітей в дошкільному віці.....	8
1.2. Соціальна ситуація розвитку дитини дошкільного віку.....	15
1.3. Психологічні детермінанти комунікативної розвитку старших дошкільників.....	19
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження особливостей комунікативного розвитку старших дошкільників	24
2.1. Характеристика процедури та методів дослідження особливостей комунікації молодших школярів.....	24
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів експериментального дослідження особливостей комунікативного розвитку старших дошкільників	30
2.3 Шляхи оптимізації розвитку комунікативних навичок у старших дошкільників.....	36
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	43

ВСТУП

У сучасному суспільстві процес соціалізації підрастаючого покоління стає складнішим і більш різноманітним. Це не просто засвоєння норм і правил суспільства, але і творча самореалізація особистості. Діти дошкільного віку активно взаємодіють зі світом через різні види діяльності, зокрема гральну діяльність. Гра дозволяє дітям розвивати соціальні навички і ролі, а також творчо самовиражатися.

Багато вчених, таких як Г. Андреев, В. Зеньковський, М. Лукашевич, В. Поліщук, С. Русова, В. Сухомлинський, досліджували соціалізацію та намагалися розкрити її природу. Вони довели, що соціалізація - це системний процес, який включає в себе багато аспектів. Існують сучасні концепції соціалізації, які враховують вікові особливості та соціокультурний контекст. Такий підхід дозволяє краще розуміти, як діти навчаються і розвиваються в сучасному суспільстві.

З самого народження людина взаємодіє з іншими індивідами, вона приречена на соціальну взаємодію. Індивід вчиться спілкуватися ще до того, як опанує мовлення. Людина належить до соціальних істот, і її розвиток значною мірою залежить від соціальних факторів. Це означає, що формування особистості відбувається в умовах взаємодії з іншими людьми та соціокультурним середовищем.

Під час взаємодії з оточуючими, індивід набуває соціальний досвід, який стає важливою частиною його особистості. Розвиток і самореалізація особистості відбуваються в процесі взаємодії з іншими людьми, виконання соціальних ролей та прийняття відповідальності за свої дії.

Цей процес називається соціалізацією і включає в себе передачу суспільним середовищем соціального досвіду, культури, норм поведінки, цінностей та інших аспектів. Соціалізація означає передачу цього досвіду та його внутрішнє усвідомлення індивідом.

Згідно з багатьма вченими, такими як Л. І. Божович, Л. А. Венгер, Л. С. Виготський, А. Н. Леонтьєв, М. І. Лісіна, Д. Б. Ельконін, С. Л. Рубінштейн та інші, дошкільний вік є критично важливим для соціального, інтелектуального та особистісного розвитку. В цьому періоді відбувається формування самосвідомості, розвиваються перші уявлення про себе, створюються стійкі форми міжособистісної взаємодії і усвідомлюються моральні та соціальні норми.

У дитячому віці, агенти соціалізації, тобто особи, які безпосередньо впливають на процес соціалізації, мають величезне значення. Серед цих агентів можуть бути:

- Сім'я, включаючи батьків або осіб, які постійно дбають і спілкуються з дитиною, а також братів і сестер;
- Дитячий садок, зокрема вихователі;
- Оточуюче суспільство, яке включає однолітків і друзів.

Ці агенти впливають на формування соціальних навичок та цінностей дитини під час її соціалізації.

Агенти соціалізації відрізняються за своєю роллю у формуванні особистості дитини, ступенем важливості для неї та способами взаємодії.

Сім'я відіграє значущу роль у вихованні та розвитку дитини, передаючи їй перші соціальні навички, сприяючи соціальному орієнтуванню та надаючи можливість здобути перший соціальний досвід.

За результатами досліджень в області освіти, видно, що соціальне виховання дітей дошкільного віку в сім'ї іноді недооцінюється, і вплив сім'ї на соціалізацію дітей цього віку часто знаходиться на задньому плані.

Соціалізація дитини передбачає навчання їй нормам та правилам поведінки, реагування на різні ситуації та вираження емоцій. Дитина вивчає, як взаємодіяти з навколишнім природним і соціальним світом, як керувати своїм побутом, якими моральними і етичними цінностями керуватися, як ефективно взаємодіяти з іншими та брати участь в спільних діяльностях. Виховно-освітній процес у дошкільних навчальних закладах має надавати

можливість дитині засвоювати різні аспекти соціалізації (природно-культурний, соціально-культурний, соціально-психологічний тощо). Важливо, щоб цей процес створював умови для повного включення дитини у соціальні відносини, дозволяючи їй стати активним учасником суспільства. Загалом, соціалізація охоплює всі соціальні процеси, які сприяють відтворенню знань, норм, цінностей та дозволяють індивіду функціонувати як повноцінний член суспільства.

Українські вчені, такі як Л. А. Венгер, А. В. Запорожець, М. І. Лісіна, М.М. Поддяков, А. П. Усова, Д. Б. Ельконін та інші, внесли важливий внесок у наукове розуміння процесу виховання, освіти та розвитку дітей в дошкільних навчальних закладах. Вони розкрили поняття соціалізації, визначили роль агентів, факторів та інститутів у цьому процесі. Проте, на практиці не всі освітні програми надають належну увагу забезпеченню успішної та різнобічної соціалізації дітей взаємодії між дошкільними навчальними закладами та сім'єю. Ця проблема створює конфлікт між необхідністю забезпечення повноцінного процесу соціалізації дітей-дошкільників та обмеженими можливостями досягнення високої якості без співпраці між дошкільним навчальним закладом і сім'єю.

Протиріччя, яке було вказане, підкреслює важливість проблеми забезпечення повноцінної соціалізації особистості дитини дошкільного віку в контексті взаємодії між дошкільним навчальним закладом і сім'єю.

Актуальність цього дослідження полягає у необхідності розкриття комплексної системи соціально-психологічних факторів, які впливають на соціалізацію особистості дитини дошкільного віку.

Мета: на підставі вивчення проблеми розвитку особистості в дошкільному віці встановити та описати характерні риси комунікативної взаємодії у дітей дошкільного віку.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання:**

1. Проаналізувати теоретичні підходи і закономірності загального розвитку дітей в дошкільному віці.

2. Вивчити соціальну ситуацію розвитку дитини дошкільного віку

3. Охарактеризувати особливості процесу комунікативного розвитку старших дошкільників.

4. За допомогою емпіричного дослідження виявити рівень соціалізованості дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження процес соціалізації дитини дошкільного віку

Предмет дослідження особливості процесу комунікативного розвитку старших дошкільників..

Гіпотеза дослідження: якщо розглядати соціометричний статус як інтегрований явищець, що формується в дітей дошкільного віку, і пов'язаний зі спільною системою соціально-психологічних факторів, включаючи розвиток внутрішньогрупових відносин у дошкільному колективі, рівень розвитку пізнавальної сфери дітей, їх успішність у навчальній діяльності та ставлення вихователя до них, то можна припустити, що визначальним чинником в цій системі є ставлення вихователя до вихованців. Це ставлення опосередковано впливає на формування соціометричного статусу дитини через взаємодію всієї системи факторів.

Дослідження спирається на теоретичні засади наукової психології, які стосуються сутності особистості, закономірностей її формування та розвитку. Серед цих теоретичних основних положень ми можемо виділити внесок вчених, таких як Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, В.С. Мерлін, В.М. Мясіщев, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, А.В. Петровський.

Також, дослідження базується на концепціях, що стосуються феномена соціометричного статусу особистості, розроблених вченими, такими як Б.Г. Ананьєв, Я.Л. Коломинський, О.В. Киричук, В.С. Мерлін, А.В. Щеровський, Т. Шибутані та іншими.

Додатково, наша робота враховує положення про структуру та різноманітність відносин у групах дітей дошкільного віку, які були розвинені науковцями, включаючи І. Бех, Л.І. Божович, Я.Л. Коломінський, Г.С.

Костюк, Н.С. Лейтес, Г.О. Люблінська, В.С. Мухіна, А.В. Петровський, Л.С. Славіна, Н.С. Фокіна, П.М. Якобсон і багатьма іншими.

Крім того, ми досліджуємо вплив особистості педагога на формування особистості дитини, враховуючи роботи вчених, таких як Ш.О. Амонашвілі, Н.А. Березовій, Л.І. Божович, Т.С. Буторіна, Т.А. Мальковська, Н.Ф. Радіонова, Д.І. Фельдштейн та інші.

Методи дослідження. Для досягнення наших цілей та вирішення поставлених завдань, а також для перевірки наших гіпотез, ми використовували різноманітні наукові методи. На теоретичному рівні ми застосовували методи аналізу, синтезу, порівняння, систематизації та узагальнення наукових та теоретичних даних.

Для збору емпіричних даних та проведення дослідження ми використовували методи, такі як соціометрія, анкетування і тестування.

Отримані дані були піддані статистичній обробці за допомогою, зокрема, f -критерія Стьюдента.

Апробація результатів дослідження були розглянуті на засіданнях кафедри дошкільної та початкової освіти та висвітлені у публікації збірнику наукових статей «Магістерські студії». 2018 н.р.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі НВК №56 м.Херсона, та на базі ЦРД «Мудрик» м.Херсона. У дослідженні брали участь 40 дітей середнього та старшого дошкільного віку.

Структура й обсяг дипломної роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Закономірності загального розвитку дітей в дошкільному віці

Суспільство завжди впливає на формування особистості, спрямовуючи її розвиток для адаптації до соціуму, встановлення відносин і вивчення культурних норм та цінностей. Проте, особистість досягає самореалізації лише тоді, коли стає носієм соціально-людської діяльності через її виконання.

У ранньому дитинстві формуються психологічні механізми особистості, розвиваються нові психологічні якості і форми поведінки, включаючи Я-концепцію та систему якостей, які готують дитину до навчання в школі і формують моральні цінності.

Особистість людини складно формується під впливом різних факторів, таких як біологічні, природне та соціальне середовище, виховання та навчання, а також власна активність дитини.

З раннього дитинства людина починає розвиватися як соціальна істота, і спілкування з навколишнім середовищем, зокрема з соціальними групами, відіграє ключову роль у її психічному розвитку і формуванні особистості.

Особистість може визначатися як людина, яка досягла певного рівня психічного розвитку, має власні переконання щодо свого оточення та розуміння самої себе. Це стосується внутрішнього світу і структури психічних процесів і властивостей.

У дошкільному віці формуються психологічні якості та механізми особистості, встановлюються стійкі внутрішні зв'язки та формується система поведінки, що підкреслює статус дитини як особистості.

Умови, в яких росте дошкільник, істотно відрізняються від тих, що існували на попередньому етапі його життя. Дорослі встановлюють вищі вимоги до його поведінки, передусім, вимагаючи дотримання загальних правил і суспільних моральних норм.

З новими можливостями для вивчення світу дитина навчається взаємодіяти з однолітками та адаптувати свої дії до їхніх інтересів і думок. Її діяльність постійно змінюється та ускладнюється, вимагаючи від дитини нового рівня сприймання, мислення, пам'яті і здатності організувати власну поведінку. Ця поступова еволюція діяльності формує особистість дитини. Кожна нова особистісна здобуток збагачує її можливості і розширює горизонти виховання.

Умови розвитку і сам процес розвитку особистості нерозривно пов'язані між собою.

Розвиток особистості дитини включає наступні якісні зміни:

1. Розуміння дитиною навколишнього світу і свого місця в ньому, що призводить до виникнення нових мотивів для її поведінки та впливає на її вчинки.
2. Розвиток почуттів і волі, які забезпечують активність мотивів, стійкість у поведінці та незалежність від зовнішніх обставин.

Дорослі мають значний вплив на розвиток особистості дитини, особливо в організації засвоєння моральних норм, які регулюють поведінку у суспільстві. Найсильніший вплив на дитину мають її близькі оточуючі. Вона наслідує їх, приймає їхні звички, адаптує їхні способи оцінки людей, подій і предметів. Однак вплив дорослих не обмежується лише близькими людьми. Дитина вивчає життя дорослих, спостерігаючи за їхньою роботою, слухаючи їхні розповіді, вивчаючи різні життєві ситуації через казки, фільми та інше. Для дитини є важливими зразковими учасниками соціального життя ті, кого вона поважає, тих, про кого говорять з підвищеною оцінкою, авторитетні однолітки, а також персонажі казок, мультфільмів і інших оповідань. Вплив цих зразків поведінки оцінюється дорослими, дітьми і персонажами як найважливіший.

Дорослі відіграють ключову роль у розвитку особистості дитини. Вони навчають дитину правилам поведінки і орієнтують її на позитивні дії.

Поступово, діти починають самостійно оцінювати свої вчинки, виходячи зі своїх уявлень про очікувані норми поведінки.

У молодшому дошкільному віці, діти вчать правилам стосовно гігієни, режиму та як правильно поводитися з іграшками. Шляхом відповідності до правил дорослих, вони також намагаються засвоїти ці норми. Діти часто звертаються до вихователів з питаннями про правила, їх виконання і часом навіть спробують встановити нові правила.

У середньому і старшому дошкільному віці особливо важливе вивчення правил взаємин з іншими дітьми, оскільки вони вже розуміють складність взаємодії. Проте, оволодіння цими правилами може бути формальним, і діти не завжди розуміють їх сутність і важливість в конкретних ситуаціях. Вони навчаються з досвіду.

Сім'я є найближчим соціальним оточенням для більшості дітей і грає важливу роль у формуванні їх особистості. Вплив сім'ї пояснюється залежністю дитини від піклування та підтримки дорослих, які її оточують. Схвалення та несхвалення батьків впливають на психічний розвиток дитини і формують її характер та поведінку.

Виховання дітей за допомогою суворих і контрадикторних вимог і заборон, за висновками психіатрів, може призвести до розвитку у дітей неврозів, нав'язливих станів і психостенії. Ці підходи впливають негативно на самооцінку та досягнення дітей, можуть призвести до невпевненості в собі і спроб відокремити дитину від її однолітків, обмежити її самостійність. Дорослі можуть вдаватися до надмірних попереджень і моралізації в намаганні навчити дітей добру і позитиву. Це також може включати образи, пониження, висміювання, і навіть фізичні покарання за помилки і невдачі, що приводить до впливу на дитину, що вона є слабкою і неповноцінною.

В кожній сім'ї існують індивідуальні взаємини між дітьми і батьками, і ці взаємини можуть бути класифіковані як демократичні або авторитарні. У сім'ях з демократичним стилем взаємодії дорослі спілкуються з дітьми на рівних, поважають їхні думки і намагаються роз'яснити сімейні правила.

Авторитарні сім'ї, навпаки, застосовують багато обмежень та вимог до дітей, і намагаються підкорити їх своїй волі, не надаючи змоги обговорювати правила поведінки.

Діти, які виростають в демократичних сім'ях, часто розвивають творчість, ініціативність, лідерські якості та володіють адекватним емоційним станом у соціальних відносинах. Психологічний клімат в сім'ї, спосіб спілкування з дітьми і рівень уваги, яку їм приділяють, є важливим фактором для формування моральних цінностей дитини. Більше ласки, піклування і тепла у взаєминах з дітьми сприяє розвитку їхньої особистості, впевненості в собі та оптимізму.

Вплив батьків на дитину також залежить від її ставлення до них і їхньої оцінки. Дитина, яка відчуває симпатію і прихильність до своїх батьків, проявляє бажання проводити час разом з ними, грати з ними і виражати своє вдячність, розвиває позитивні стосунки з ними.

Мати грає особливо важливу роль у розвитку дитини в сімейному оточенні, і більшість дітей усіх вікових груп надає їй перевагу. Однак інші родинні зв'язки, такі як відносини з батьком, братами, сестрами, дідусем і бабусею, а іноді і з віддаленими родичами, також мають значення.

Однолітки грають важливу роль у розвитку особистості дитини. Вони викликають симпатію у дітей вже на ранніх стадіях їхнього розвитку, і з часом ця потреба у спілкуванні з однолітками стає ще сильнішою. Діти взаємодіють один з одним через спільну гру, виконання спільних завдань і інше. Для дітей у віці 4-5 років важливо спілкуватися з ровесниками, і вони можуть сприймати відсутність такого спілкування як покарання.

Діти, які постійно оточені однолітками, набувають різноманітний досвід взаємин. Вони вчаться поводитися в колективі, встановлюють рівноправні стосунки з іншими дітьми, набувають навичок співжиття і співпраці. Саме серед однолітків діти розвиваються як члени маленького суспільства зі своїми власними інтересами, вимогами і зв'язками. Така

взаємодія допомагає дитині формувати себе як соціальне істоту, яка діє і взаємодіє з іншими у своєму оточенні.

У взаємодії з однолітками діти навчаються застосовувати правила поведінки, розвивати навички, необхідні для спільної діяльності. Вони зіштовхуються з ситуаціями, де потрібно дотримуватися соціальних норм, виражати доброзичливе ставлення до своїх ровесників, та бути готовими відмовитися від особистих бажань ради спільної мети. Однак діти часто не знають, як правильно поводитися в таких ситуаціях і можуть виникати конфлікти, коли кожен дитина стоїть на своєму ігнорує права інших однолітків. Вихователь втручається в такі конфлікти і навчає дітей дотримуватися правил поведінки.

Спілкування та спільна діяльність ведуть до формування правильних вчинків та навичок, які дитина повинна знати і дотримуватися.

Вплив дитячого оточення також сприяє формуванню норм поведінки і поглядів на дітей. У групі дітей віком 3 роки ця впливова колективна думка ще не сформована, і діти не впливають одне на одного. Проте у віці 4-5 років діти можуть стати більш схильними слухати думку своїх ровесників і підкорятися загальній думці, навіть якщо вона суперечить їхнім власним переконанням.

Ця схильність до конформності може спостерігатися в дітей віком 6 років. Взагалі, конформність є важливою частиною переходу в навички взаєморозуміння та взаємодії з іншими. Проте в окремих випадках ця схильність може закріпитися і стати негативною властивістю особистості.

У дитячому колективі кожна дитина має своє власне становище, яке виявляється у відношенні однолітків. Зазвичай, кілька дітей користуються особливою популярністю, і інші хочуть бути з ними в дружбі. У цих ситуаціях діти можуть дотримуватися правил, слідувати вимогам дітей, які користуються великою популярністю. Однак багато дітей знаходяться в середньому положенні, де вони мають різні відносини з однолітками. Рівень

популярності дитини зазвичай залежить від багатьох факторів, таких як розумовий розвиток, зовнішність, фізичні можливості, навички установлення контактів і спілкування тощо.

Діти, які є товариськими, дружелюбними, веселими та розвиненими емоційно і розумово, мають велику популярність серед однолітків. Також, вони можуть мати певні художні здібності, бути активними під час занять, та виявляти самостійність в своїх діях. Їх зовнішність також може вплинути на їхню популярність.

Навпаки, діти, які не є впевненими у собі, не схильні до товариськості або надто комунікабельні, можуть мати меншу популярність. Іноді такі діти можуть бути вразливими або озлобленими. Зазвичай, вони відстають в розвитку в порівнянні з іншими однолітками, можуть бути неактивними та мати проблеми з вимовою (дизлексія), а також можуть мати проблеми з зовнішністю. Важливо, щоб вихователь не ігнорував таких дітей і допоміг їм розвивати позитивні якості, підвищити самооцінку та допоміг підняти їхній статус серед однолітків. Це вимагає від вчителя педагогічного таланту, мудрості та спеціальних підходів у роботі з такими дітьми.

Вихователь також повинен бути обережним у ставленні до дітей, які є лідерами серед однолітків, щоб не допустити, щоб ця роль призвела до зазнайства, арогантності та приниження інших. Такі діти можуть мати не завжди відповідні моральні цінності та переконання, і їх лідерство може призвести до негативного впливу на інших однолітків. Вихователь повинен розуміти, з яких причин ці діти стали лідерами, і які якості призвели до їхньої популярності. Не завжди це залежить від їх моральних цінностей. Іноді лідерами можуть бути діти, які намагаються нав'язати свою волю іншим, нехтуючи інтересами та правами інших дітей. Такі лідери можуть використовувати свій вплив на інших дітей для досягнення своїх мет, навіть якщо це суперечить моральним нормам. У дошкільному віці діти розвивають складні та різноманітні стосунки між однолітками, які впливають на їхні

особистість та розвиток. Вивчення цих стосунків є важливим етапом в створенні емоційного клімату в групі, що сприяє розвитку кожної дитини.

Гра є захопливим засобом, який викликає інтерес дітей і підштовхує їх до переживання почуттів та емоцій інших персонажів у грі. Вона дозволяє дітям відтворювати та розігрувати різні ролі, які дорослі виконують у реальному житті, такі як лікарі, вчителі, батьки і т.д. Бажання грати певні ролі надихає дітей на виконання навіть таких дій, які можуть здатися непривабливими. Гра є способом дітей входити в світ дорослих, розуміти ім мотиви поведінки та дій.

Важливо зауважити, що втручання дорослих у гру дітей може призвести до втрати творчої активності дітей, тому дорослим потрібно створити умови для гри і не втручатися у неї.

Складність гри та кількість учасників можуть визначити вимоги до поведінки дітей та їх взаємин. Таким чином, із зростанням складності ігор збільшується їх значення у розвитку особистості дітей.

У більшості ігор діти приймають різні ролі, і ці ролі можуть бути нерівноцінними. Деякі ролі вважаються головними, тоді як інші є другорядними. Зазвичай діти віддають перевагу головним ролям, і це може впливати на їх взаємини в грі. Також діти, які вміють організовувати ігри та розподіляти ролі, часто виконують головні ролі, але можуть іноді поступитися ними іншим дітям. Поведінка і взаємини дітей в грі формуються на основі обраної ролі та взаємодії з іншими учасниками гри. Конфлікти часто виникають через нездатність дітей узгоджувати свої дії та плани. У таких ситуаціях вихователь повинен допомагати дітям вирішувати конфлікти та встановлювати спільні правила гри.

Вплив гри на розвиток особистості дітей значною мірою залежить від ролі вихователя. Він може надати дітям відповідний контекст та напрямок для гри, а також допомогти у розподілі ролей та координації дій. Професійний вихователь повинен дбати про те, щоб діти поступово переходили до ігор, які потребують більшої співпраці та взаємодії між

учасниками. Особливу увагу варто приділити дітям, які виконують лідерські ролі в грі, і вмінню регулювати їхню поведінку у стосунках з іншими дітьми.

У процесі виконання трудових та навчальних завдань формується спрямованість дитини на досягнення певного результату, який одобряється дорослими та однолітками. Цей результат може включати в себе малюнок, конструкцію, прибране приміщення, грядку, розв'язання арифметичних задач тощо. Процес роботи над досягненням результату навчає дитину планувати свої дії, керувати ними, розвиває волю та вміння контролювати свою поведінку. Дитина порівнює свої досягнення з досягненнями своїх однолітків, щоб оцінити свої вміння та старання. Поступово вона оволодіває навичками самооцінки та розуміння власних якостей та досягнень.

У дошкільному віці дитина вступає в нову соціальну ситуацію, де вона має взаємодіяти з дорослими та іншими дітьми. Це робить її цікавою щодо соціальних стосунків і функцій дорослих в суспільстві. Соціальна ситуація розвитку полягає в тому, що дитина починає досліджувати та розуміти світ дорослих через сюжетно-рольову гру. У цьому контексті вихователь повинен створити умови для гри та сприяти її розвитку.

1.2. Соціальна ситуація розвитку дитини дошкільного віку

Соціальна ситуація розвитку дитини в дошкільному віці обумовлюється активізацією її спілкування як з дорослими, так і з ровесниками. Взаємодія з дорослими сприяє розширенню знань дитини про навколишній світ завдяки використанню мови і постановці запитань. Дошкільники завжди цікавляться найрізноманітнішими питаннями і намагаються зрозуміти природні явища, суспільні процеси тощо.

Під час спілкування з дорослими, діти виявляють бажання бути розглянутими як партнери і товариші. Це співробітництво має назву пізнавального спілкування. Крім того, в дітей в цьому віці з'являється

особистісне спілкування, коли вони намагаються обговорювати поведінку та вчинки інших людей.

У дошкільному віці взаємодія дітей з дорослими набуває важливого пізнавального характеру, оскільки діти часто наслідують дорослих і ставлять безліч питань. Проте з часом наслідування діяльності дорослих стає свідомим і вибіркоким.

Батьки залишаються організаторами і регуляторами життя дитини, впливають на її особистісний розвиток. Важливою є роль дитячого садка, де діти набувають новий соціальний статус "вихованця". Взаємодія з однолітками також стає особливо значущою, оскільки вона базується на рівності.

Дошкільний вік характеризується формуванням пізнавальних і соціальних навичок, а також ставленням до інших дітей. У багатьох випадках утворюються угруповання та розвиваються дружні стосунки. У цей період взаємодія з ровесниками стає дуже важливою для соціальної адаптації дітей.

Взаємодія дошкільників з однолітками призводить до розвитку різних психологічних навичок та якостей, таких як:

1. Соціальна взаємодія формується через спілкування з ровесниками.
2. Діти вдосконалюють навички розмови та обміну інформацією.
3. Розвивається комунікативна гнучкість, оскільки діти вчаться адаптуватися та взаємодіяти в ході гри, де може виникати необхідність в узгодженні ролей та обов'язків.
4. Порівнюючи себе з іншими дітьми, діти починають формувати свою самооцінку.
5. Спілкування з ровесниками сприяє розвитку емпатії та здатності до турботи про інших.

Для дітей дошкільного віку характерні суперечності, які стимулюють їх психічний розвиток. Ці суперечності включають в себе багато аспектів, але їх результатом є формування провідної діяльності, якою є гра. Розвиток цієї

ігрової активності спостерігається ще на попередньому етапі вікового розвитку.

Гра є основним способом, за допомогою якого діти моделюють та розуміють смисли людського існування та соціальні відносини. В процесі гри вони створюють ігрову ситуацію, в якій замінюють реальні предмети і дії, відтворюють основні аспекти життя та вивчають форми соціальних взаємин, які існують у суспільстві. Гра надає дітям можливість взаємодіяти з аспектами життя, до яких вони б в реальності не мали доступу.

У грі кожна дитина виконує певну роль і виконує обов'язки, пов'язані з цією роллю. Інші діти очікують, що вона відповідатиме за ці обов'язки та правильно виконуватиме роль. Виконуючи свої обов'язки, дитина отримує права щодо осіб, які відіграють інші ролі в грі. Роль в сюжетно-рольовій грі полягає у виконанні обов'язків, пов'язаних із цією роллю, та здійсненні прав щодо інших учасників гри.

В дошкільному віці діти починають самостійно контролювати свою поведінку, регулювати свої емоції та діяти відповідно до моральних норм. Вони розвивають моральні уявлення і навички моральної саморегуляції через спілкування з дорослими та однолітками. Соціальний досвід передається від дорослих до дітей через систему заохочень та покарань, спостереження та наслідування.

У розвитку дитини дошкільного віку можна виділити три основні фази. Перша фаза, від трьох до чотирьох років, характеризується зміцненням емоційної регуляції. Друга фаза, від чотирьох до п'яти років, включає в себе формування моральної саморегуляції. Третя фаза, близько шести років і пізніше, спрямована на формування ділових якостей дитини.

Мати відіграє важливу роль в розвитку дитини в цьому віці, і її взаємодія та спілкування з дитиною мають велике значення для формування особистості та моральних уявлень дитини.

У ранньому дитинстві діти починають вивчати різні норми та правила поведінки, включаючи культурні, гігієнічні та соціальні норми. Першими

вони освоюють правила поведінки в повсякденному житті, які включають в себе дотримання режиму дня, правила гігієни, турботу про тварин та поведінку з предметами. Норми, пов'язані зі ставленням до інших людей, зазвичай освоюються трохи пізніше та складніше для дитячого розуміння.

Сюжетно-рольові ігри з правилами, які розповсюджені серед старших дошкільників, мають велике позитивне значення для навчання дітей цим правилам. Під час таких ігор діти уявляють, спостерігають та засвоюють правила, перетворюючи їх на звичну форму поведінки.

В дошкільному віці діти розвивають моральну саморегуляцію та особистісні якості, пов'язані зі стосунками до інших людей. Вони навчаються приділяти увагу іншим людям, їхнім турботам, радостям та переживанням. Багато дітей розвивають співчуття та дбайливість щодо інших людей, а старші дошкільники можуть розумно пояснювати свої дії, користуючись моральними категоріями. У них формується моральна позиція, яку вони дотримуються у різних ситуаціях.

Спілкування та оточення відіграють важливу роль в формуванні моральних уявлень дітей. У дошкільному віці вони починають домагатися оцінки своєї поведінки від дорослих, прагнуть отримати похвалу та демонструвати свої досягнення. Це свідчить про перехід від інтелектуальної до особистісної та моральної саморегуляції.

Основні риси особистості розуміються як ті, що формуються на ранніх етапах життя і стають стійкими індивідуальними характеристиками людини, які визначають її соціальний тип або характер.

У молодшому і середньому дошкільному віці починає формуватися характер дитини, який формується під впливом спостереження за характерною поведінкою дорослих, а також впливу навколишнього середовища. У цьому віці розвиваються такі важливі якості, як ініціативність, воля та незалежність.

У старшому дошкільному віці діти навчаються спілкуватися та взаємодіяти з оточуючими людьми під час спільної діяльності. Вони

освоюють елементарні правила та норми поведінки, що дозволяє їм успішно взаємодіяти з іншими людьми та налагоджувати добрі взаємини.

З трьох років діти виявляють прагнення до самостійності, яку вони проявляють у грі.

До середнього дошкільного віку багато дітей розвивають вміння оцінювати себе, свої досягнення, а також свої особистісні якості.

Утім, вплив батьків на дітей сприймається різним чином в залежності від віку та статі. У дослідженнях виявлено, що вплив батьків найбільш помітний у дітей віком від трьох до восьми років, і цей вплив спостерігається довше у дівчаток, ніж у хлопчиків. У хлопчиків вплив батьків виражається більш яскраво від п'яти до семи років, тобто на три роки менше, ніж у дівчаток.

1.3. Психологічні детермінанти комунікативної розвитку старших дошкільників

Соціальні аспекти виховання стають все більш суттєвими в розвитку дитини. Це включає в себе потребу дитини в родинному теплі, взаєморозумінні, підтримці, захисті, а також у навчанні, як правильно спілкуватися, адаптуватися до різних ситуацій та взаємодіяти з іншими.

Термін "соціальність" визначається через взаємозв'язок індивідуальних потреб, навичок, почуттів та якостей, які дозволяють дитині успішно взаємодіяти з соціальним середовищем. Це означає, що дитина відкрита до спілкування з різними людьми, готова до конструктивних взаємин.

Дитину можна вважати соціально компетентною, якщо вона розуміє основні аспекти соціальних відносин, відчуває їх значущість, і виявляє інтерес до соціального життя. Дошкільники також повинні бути здатні виражати свої думки про соціальні явища, якими їх оточують, і використовувати творчі засоби для вираження своїх почуттів та інтересів.

Узагальнюючи, важливо формувати різні аспекти соціальної компетентності у дітей дошкільного віку.

Комунікабельність визначається як здатність дитини до побудови позитивних і гармонійних взаємин з дітьми різного віку, статі та дорослими, які ґрунтуються на взаємному повазі, доброзичливості, спрямованості на співпрацю, конструктивну взаємодію, взаємодопомогу та задоволення емоційних та інтелектуальних потреб всіх учасників спілкування.

Спілкування - це складний процес, який включає в себе багато аспектів, такі як емоційна, інтелектуальна, перцептивна, мовна, оцінювальна та духовна взаємодія між дітьми. Цей процес може бути безпосереднім або опосередкованим через інші види діяльності, такі як гра, праця та навчання. Гармонійні взаємини неможливі без вміння спілкуватися.

Взаємини визначаються як духовні структури, що формуються в процесі спілкування і відображають характер взаємодії, який може бути позитивним або негативним.

Статус дошкільників визначається їх соціальним положенням у колективі інших дітей, яке формується на основі їх взаємин.

Соціалізація означає процес вступу дитини в групу інших дітей, її сприйняття групових цінностей і можливість впливати на їх зміну на краще.

Групова взаємодія - це процес спільної діяльності з наявністю взаємоповаги, взаємодопомоги, емоційної, інтелектуальної, моральної та фізичної підтримки.

Соціальна адаптація включає в себе процес пристосування дитини до нового соціального середовища.

Показники соціальної компетентності у дошкільників можуть бути описані наступним чином:

Адаптація до нових умов життя включає такі ознаки:

- Дитина із задоволенням відвідує дитячий садок.
- Вона охоче приєднується до спільних ігор та занять.
- Дитина веде якісні розмови з іншими дітьми і дорослими.

- Вона проявляє ініціативу у стосунках, бажаючи познайомитися та грати разом з іншими.
- Дитина висловлює свої почуття словами, незалежно від їх характеру.
- Вона розуміє, що завжди може отримати підтримку від дорослих та інших дітей.
- Дитина знає, що дитячий садок - це весело, цікаво та затишно.
- Вона намагається самостійно орієнтуватися в нових умовах.

Соціалізація проявляється такими ознаками:

- Дитина розуміє моральні цінності для свого колективу.
- Вона здатна варіювати свою поведінку для досягнення адекватних результатів в конкретних ситуаціях.
- Дитина намагається впливати на підтримку позитивних цінностей.
- Вона узгоджує свою поведінку з іншими дітьми шляхом самостійного порівняння.
- Дитина володіє коректною мовою та інтонацією для висловлення своїх інтересів.

Групова взаємодія включає такі ознаки:

- Дитина з радістю долучається до груп, незалежно від їх розміру.
- Вона вміє дипломатично розв'язувати ситуації в грі.
- Дитина готова до компромісів у розподілі ролей.
- Вона проявляє щирість та довіру відносно своїх партнерів у діяльності.
- Дитина має творчий підхід до створення нових ігрових історій та пропонує цікаві ідеї для розвитку гри.
- Вона бере участь в різних видах діяльності, включаючи ігрову, навчальну та трудову.
- Дитина активно сприяє груповій взаємодії та створює її умови.

Ставлення до авторитетів визначається наступними ознаками:

- Дитина розуміє поняття "авторитет" та може назвати якості, які вона вважає авторитетними.
- Вона готова приймати як головні, так і другорядні ролі у грі.

- Дитина усвідомлює, за якими якостями інші діти обирають авторитетні ролі в грі.

- Вона пояснює своє ставлення до авторитетів та їхню роль у групі.

Розуміння інших точок зору відображається через наступні ознаки:

- Дитина уважно слухає співрозмовника, не перебиваючи його.
- Вона утримується від категоричних висловлювань.
- Дитина шукає спільні позиції та варіанти рішень.
- Вона проявляє позитивну емоційну реакцію на зрозуміння проблеми і виявляє інтерес до інших точок зору.

Регуляція спільної діяльності характеризується наступними ознаками:

- Дитина справедливо розподіляє ролі, іграшки та інше обладнання.
- Вона охоче приймає пропозиції спільної діяльності.
- Дитина утримується від звинувачень та докорів.

Для успішного формування комунікативних цінностей, норм та правил у дошкільників важливо поєднувати мотиваційний, когнітивний і практичний підходи в їхньому навчанні та вихованні. Дитина повинна відчувати впевненість, захищеність та щастя, знаючи, що її люблять і задовольняють її розумні потреби.

Спільна діяльність дорослих і дітей грає важливу роль у закріпленні комунікативних понять у різних формах. Крім того, надаються можливості для вільної та самостійної діяльності дітей. Заняття проводяться у формі захоплюючих та навчальних ігор, оскільки гра сприяє створенню атмосфери, де діти цікавляться та навчаються без напруги.

Один з компонентів цього процесу - це ознайомлення дітей з соціальною дійсністю, що відбувається в рамках соціального виховання і сприяє повноцінній соціалізації дитини. Важливим елементом цього процесу є інтеграція комунікативних впливів для формування особистості дитини.

За вченням Л.С. Виготського, діти спочатку є соціальними, оскільки вони максимально залежать від дорослих навколо себе. Роль вихователя важлива, оскільки він є моделлю культури. Від його діяльності, включаючи

ознайомлення дитини з культурою, залежить подальший соціальний розвиток дитини. Так як успішна соціалізація передбачає індивідуалізацію та творчий розвиток, виховання спрямоване на створення умов для самореалізації дитини і формування нової культури в мінливому соціальному оточенні.

При ознайомленні з культурою важливо не тільки навчання готових знань, але і розвиток універсальних здібностей, які дозволяють створювати культуру. Ці здібності включають творчу уяву, розуміння позиції інших, довільність, рефлексію, загальні способи дій, мислення і моральне ставлення до інших. Дитина не тільки споживає культуру, але і активно впливає на її формування, розвиваючи нові універсальні здібності та сприяючи соціокультурній еволюції.

На основі сучасних досліджень розвитку особистості дитини, можна уточнити перелік характеристик і віднести їх до загальнолюдських здібностей, які формуються в процесі соціального розвитку дитини. Ці характеристики включають компетентність, креативність, ініціативність, довільність, самостійність, відповідальність, безпеку, свободу поведінки, самосвідомість та здатність до самооцінки.

Отже, для успішного комунікативного розвитку дитини важливо враховувати вплив різноманітних соціальних факторів та культурних цінностей на формування цих характеристик. Для досягнення цього мета, важливо використовувати різноманітні методи і матеріали, враховуючи вікові особливості дітей. Також важливо створювати ситуації, які допомагають дітям відчувати себе впевнено, захищено і щасливо відзначають, що їх люблять і задовольняють їх розумні потреби. Діяльність вихователя повинна бути спрямована на формування цих ключових характеристик у дітей і розвиток їх універсальних здібностей.

Також, створюються умови для вільної та самостійної діяльності дітей. Заняття проводяться у формі захоплюючих і пізнавальних ігор, оскільки ігровий метод навчання створює цікаву та невимушену атмосферу, в якій відбувається психологічно відповідне спілкування. Зміст навчання

повинен розширювати горизонти дитини та виводити його за межі безпосереднього особистого досвіду, впроваджуючи дитину у світ загальних людських знань. Дитині пропонується ставити себе на місце учасників подій, оцінювати дії героїв та розробляти власні варіанти поведінки.

РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження особливостей комунікативного розвитку старших дошкільників

2.1. Характеристика процедури та методів дослідження особливостей комунікації молодших школярів

Соціальні інститути грають ключову роль у процесі виховання та соціалізації людини, сприяючи збереженню стійкості та цілісності соціальної системи та сприяючи її розвитку. Різні соціальні інститути мають різний вплив на розвиток особистості. Деякі з них впливають на індивіда природним чином у процесі його соціального становлення, тоді як інші виконують цілеспрямований виховний вплив на формування особистості. До найважливіших інститутів соціалізації відносяться родина, освіта, культура і релігія.

Сім'я є головним інститутом соціалізації, через який людина отримує основні соціальні знання, розвиває моральні цінності та навички, приймає певні цінності та ідеали, які необхідні для її майбутнього життя в конкретному суспільстві. Роль сім'ї у процесі соціалізації може варіюватися в залежності від типу суспільства та культурних традицій. Незважаючи на зміни, які відбуваються в сімейній структурі сучасних суспільств, роль сім'ї в процесі соціалізації залишається надзвичайно важливою.

Ще одним ключовим інститутом соціалізації, що відіграє важливу роль у формуванні особистості, є освіта. Через освіту особистість набуває не лише знань, але й ідеологічних орієнтирів і життєвих поглядів. Освіта формує індивідуальну спрямованість і життєву позицію молодого покоління, розвиває їх інтелектуально і соціокультурно.

Соціалізація - це процес, в якому людина набуває соціальний досвід, включаючи знання, цінності, правила поведінки, та інтегрується в суспільство та різні соціальні групи і структури. Головним аспектом соціалізації є наявність комунікативних навичок.

Спілкування - це складний процес встановлення контактів між людьми, що виникає на основі спільних потреб і дій, включаючи обмін інформацією, сприймання та розуміння інших. Ця взаємодія між суб'єктами включає в себе використання знакових засобів і спрямована на зміни в стані, світогляді та поведінці партнера.

У дошкільних навчальних закладах вихователі грають важливу роль у формуванні комунікативних навичок дітей, створюючи освітні ситуації, які сприяють навчанню співпраці з дорослими і однолітками. Діти вчаться розуміти роль педагога та його професійну функцію в навчальному процесі, а правильне сприйняття навчальної ситуації допомагає дітям ефективно розвивати свою поведінку відповідно до навчальних завдань.

Взаємодія між дітьми є дуже важливою, оскільки в суспільстві однолітків діти відчують себе рівними один одному. Це сприяє розвитку у них навичок самостійного мислення, уміння виражати свою думку, вести дискусію, захищати свої погляди і ставити запитання. Рівень розвитку комунікаційних навичок, які формуються в дошкільному віці, допомагає дітям успішно адаптуватися в школі, де навчання часто відбувається в колективній формі.

Початкова освіта завжди передбачає колективну роботу, організовану вчителем, та спільне навчання дітей. Засвоєння загальних методів дій відбувається під час колективної навчальної діяльності. Це вимагає від дітей уміння рефлексувати над своєю діяльністю, бачити різні точки зору та бути об'єктивними у стосунках з іншими учасниками спільної роботи.

Для покращення процесу соціалізації учнів важливим є проведення діагностичних досліджень, спрямованих на визначення комунікаційних здібностей учнів і ідентифікацію основних труднощів, пов'язаних з їх соціальною поведінкою.

Мета: визначити, наскільки добре дитина розуміє ситуації взаємодії та завдання, які ставлять перед нею дорослі, шляхом аналізу картинок з дітьми і дорослими.

Пояснення завдання: Давайте подивимося на різні картинки, де зображені діти та дорослі, і я буду задавати питання. Твоя задача - вибрати картинку, на якій правильна відповідь і поставити хрестик в колі біля неї. Роби це самостійно, не потрібно відповідати вголос.

Завдання 1. На якій картинці показано, що всі діти хочуть щось робити разом? Постав хрестик в колі біля правильної відповіді. (Дивись Додаток 1, малюнок 1).

Завдання 2. На якій картинці показано, що всім дітям подобається грати разом? (Дивись Додаток 1, малюнок 2).

Завдання 3. На якій картинці показано, що всі діти хочуть слухати казку? (Дивись Додаток 1, малюнок 3).

Оцінка: 3 бали - дитина правильно вибрала всі 3 картинки. 2 бали - дитина правильно вибрала 2 картинки. 1 бал - дитина правильно вибрала 1 картинку.

Тлумачення: Оцінку "3 бали" отримують діти, які чітко розрізняють різні ситуації взаємодії, розуміють завдання та вимоги, що ставлять перед ними дорослі, і адекватно реагують, відповідно до цих завдань.

Оцінку "2 бали" отримують діти, які розпізнають не всі ситуації взаємодії і, відповідно, не завжди розуміють всі завдання, що ставлять перед ними дорослі. Поведінка таких дітей може бути не завжди адекватною ситуації.

Оцінку "1 бал" отримують діти, які майже не розрізняють ситуації взаємодії і не розуміють завдань, які їм пропонують дорослі в цих ситуаціях. Такі діти можуть виникати труднощі в спілкуванні та взаємодії з іншими людьми.

Мета: визначити, наскільки добре дитина розуміє емоційний стан однолітків.

Пояснення завдання: Розглянь картинку і подумай про те, що може відбуватися на ній. Не вимовляй свої думки вголос. Тепер подивися на картинку з обличчями дітей (зображені справа).

Завдання 1. Як ти думаєш, як хлопчик відчувається щодо дівчинки?

Постав хрестик в коло біля картинки, яка твоєю відповідь найкраще виражає.

Завдання 2. Як ти думаєш, як дівчинка відчувається щодо хлопчика?

Постав хрестик в коло біля картинки, яка найкраще виражає твою відповідь.

Завдання 3. Як ти думаєш, як хлопчик відчувається щодо дівчинки?

Постав хрестик в коло біля картинки, яка найкраще виражає твою відповідь.

Завдання 4. Як ти думаєш, як дівчинка відчувається щодо хлопчика?

Постав хрестик в коло біля картинки, яка найкраще виражає твою відповідь.

Завдання 5. Як ти думаєш, як хлопчик відчувається щодо дівчинки?

Постав хрестик в коло біля картинки, яка твоєю відповідь найкраще виражає.

Завдання 6. Як ти думаєш, як дівчинка відчувається щодо хлопчика?

Постав хрестик в коло біля картинки, яка найкраще виражає твою відповідь.

Оцінка: 3 бали - дитина правильно вибрала 4 і більше картинки. 2 бали - дитина правильно вибрала 2 - 3 картинки. 1 бал - дитина правильно вибрала 1 картинку.

Інтерпретація: Оцінку "3 бали" отримують діти, які добре розрізняють емоційний стан однолітків і можуть адекватно враховувати це у спілкуванні.

Оцінку "2 бали" отримують діти, які можуть розрізняти емоційний стан однолітків, але це не завжди вдається.

Оцінку "1 бал" отримують діти, які мають великі труднощі в розрізненні емоційного стану однолітків і можуть досить часто неправильно розуміти їхні почуття.

Методика 3

Мета: Визначити рівень розвитку комунікативних навичок дитини щодо вираження свого ставлення до дорослого.

Пояснення завдання: Подивися на картинку і подумай, що там відбувається.

Завдання 1. Обери картинку, на якій хлопчик веде себе так, що бабуся його поблагодарить.

Завдання 2. Вибери картинку, на якій дівчинка веде себе так, що бабуся її поблагодарить.

Завдання 3. Вибери картинку, на якій хлопчик веде себе так, що мама його поблагодарить.

Завдання 4. Обери картинку, на якій дівчинка веде себе так, що мама її поблагодарить.

Оцінка: 3 бали - дитина обрала ситуацію, в якій персонаж сам допомагає дорослому.

2 бали - дитина обрала ситуацію, в якій персонаж не допомагає дорослому самостійно, але можливо звертається за допомогою до іншого дорослого.

1 бал - дитина обрала ситуацію, в якій герой не прагне допомогти дорослому.

Інтерпретація: Оцінку "3 бали" отримують діти, які мають чітке уявлення про загальноприйняті норми і способи вираження свого ставлення до дорослого.

Оцінку "2 бали" отримують діти, які мають менш чіткі уявлення про загальноприйняті норми і способи вираження свого ставлення до дорослого.

Оцінку "1 бал" отримують діти, які не мають чітких уявлень про загальноприйняті норми і способи вираження свого ставлення до дорослого.

Методика 4

Мета: Оцінити рівень розвитку комунікативних навичок дитини, її уявлення про те, як виражати своє ставлення до однолітка.

Пояснення завдання: Подивися на верхню картинку, і тепер розглянь нижні картинки.

Завдання 1. Вибери картинку, на якій хлопчик допомагає дівчинці, так що вона подякує йому (наприклад, піднімає впалу дівчинку, захищає слабкого, грає разом з нею).

Завдання 2. Вибери картинку, на якій дівчинка веде себе так, що малюк подякує їй (наприклад, допомагає малому, грає з ним).

Завдання 3. Вибери картинку, на якій хлопчик веде себе так, що це сподобається дівчинці (наприклад, гарно грається з нею).

Завдання 4. Вибери картинку, на якій хлопчики ведуть себе так, що вихователь їх похвалить (наприклад, гарно працюють разом).

Оцінка: 3 бали - дитина обрала ситуацію, в якій персонаж самостійно допомагає однолітку і проявляє позитивне ставлення.

2 бали - дитина обрала ситуацію, де персонаж сприймає потребу в допомозі, але можливо звертається до дорослого.

1 бал - дитина обрала ситуацію, де персонаж не проявляє позитивного ставлення або допомоги.

Інтерпретація: Оцінку "3 бали" отримують діти, які мають чіткі уявлення про прийнятні соціальні норми і вміють виражати своє ставлення та надавати допомогу одноліткам.

Оцінку "2 бали" отримують діти, які мають загальні уявлення про соціально прийнятну поведінку, але можуть звертатися за допомогою до дорослих.

Оцінку "1 бал" отримують діти, які мають обмежені уявлення про соціально прийнятну поведінку або не проявляють позитивного ставлення до однолітків.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів експериментального дослідження особливостей комунікативного розвитку старших дошкільників

Таблиця 2.2.

Вихідні дані дослідження в контрольній групі (N=11)

ЗП – загальний показник; Іо – індекс біполяризації особистості;

Ід – індекс біполяризації діловий; Ізаг – індекс біполяризації загальний;

Ісо – індекс біполяризації самооцінки особистісний;

Ісд – індекс біполяризації самооцінки діловий.

Діагностика емпатії праці вчителя:

1 – процесуальні показники; 2 – результативні показники.

Проаналізуємо результати за кожною методикою окремо.

- Діагностика емпатії.

Розподіл результатів виконання методики за рівнями в контрольній та експериментальній групах представлений в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Розподіл результатів діагностики емпатії за рівнями вираженості (%)

Назва шкали	Контрольна група (N=11)					Експериментальна група (N=14)				
	В	ВС	С	НС	Н	В	ВС	С	НС	Н
1.Рациональний канал емпатії	-	9,1	63,6	27,3	-	28,6	21,4	35,7	14,3	-
2. Емоційний канал емпатії	-	9,1	36,35	18,2	36,35	28,6	35,7	35,7	-	-
3. Інтуїтивний канал емпатії	-	9,1	45,4	27,3	18,2	14,3	7,1	71,5	7,1	-
4. Настанови, що сприяють емпатії	-	-	54,5	27,3	18,2	7,1	28,6	64,3	-	-
5. Проникна здатність	-	9,1	54,5	27,3	9,1	14,3	42,85	42,85	-	-

6.Ідентифікація в емпатії	-	-	36,4	36,4	27,2	42	7,1	50	-	-
Загальний показник	-	-	18,2	36,4	45,4	21,4	21,4	35,7	21,4	-

Частотний аналіз з'ясував наявність яскраво вираженої особливості механізму комунікативної толерантності в професійній діяльності вихователя – тенденції до емпатії. З метою визначення відмінностей за кожною шкалою було побудовано графік.

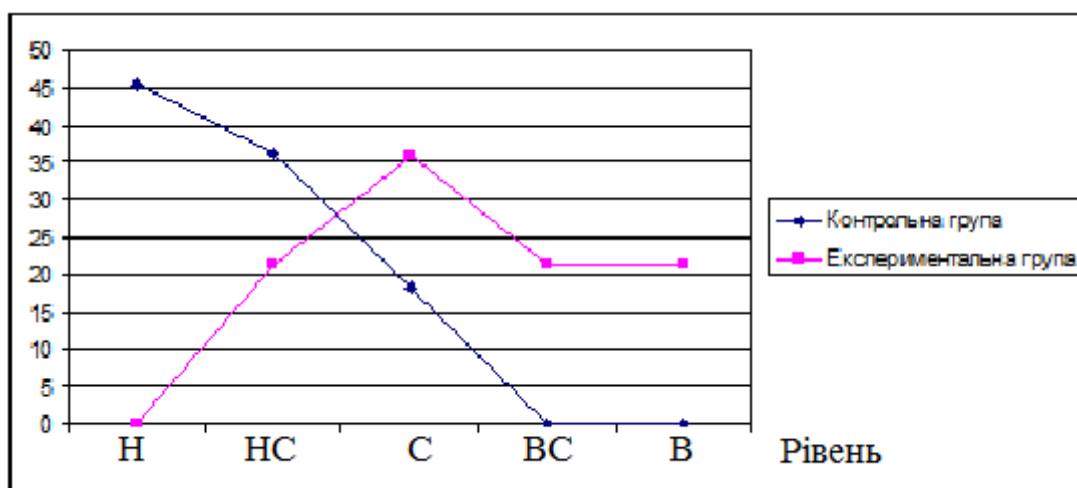


Рис.2.1. Графік розподілу частот загального показника емпатії за рівнями.

Графічне зображення показує, що в результатах експерименту виявлено протилежні тенденції у вираженні емпатії між учасниками експериментальної та контрольної груп. У контрольній групі спостерігалось зменшення рівня емпатії разом з підвищенням рівня вираженості цієї якості. У той час як учасники експериментальної групи демонстрували збільшення рівня емпатії. З цього можна зробити висновок, що емпатія, яка впливає на взаєморозуміння, є важливою складовою педагогічної професії.

Аналіз результатів діагностики емпатії вказує, що в контрольній групі найвищий рівень був зафіксований на шкалі раціонального каналу емпатії

(рівень 3,3 - середній рівень). У той час як в експериментальній групі найвищі показники були виявлені на шкалах емоційного каналу емпатії (рівень 4,7 - вище середнього) та ідентифікації в емпатії (рівень 4,8 - вище середнього).

Дослідження вказує на те, що учасники експериментальної групи мали вищий рівень розвинутої емпатії, зокрема в аспектах емоційного сприйняття та здатності співчувати та ідентифікувати себе в почуттях та переживаннях інших. У контрольній групі раціональний аспект емпатії був більш виділений.

З цього аналізу можна зробити висновок, що педагоги та працівники освіти повинні активно розвивати та сприяти розвитку емоційної емпатії та ідентифікації в емпатії, оскільки ці аспекти мають важливе значення для педагогічної діяльності та сприяють покращенню взаємин у навчальних середовищах.

Додатково, результати показують, що в непедагогічних спеціальностей емпатія спирається на звичайність і допомагає уникнути упередженості, дозволяючи краще розуміти партнера. У досліджуваних експериментальної групи - педагогів, емпатія потребує більшої емоційності, співчуття та уявлення себе на місці партнера. У представників інших спеціальностей ідентифікація виявилася найнижчою - 2,3 бали.

- Діагностика комунікативної толерантності (за В.В.Бойко).

Результати частотного аналізу представлені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Розподіл результатів діагностики комунікативної толерантності за рівнями вираженості (%)

Група	Рівні вираженості				
	Високий	Вище	Середній	Нижче	Низький

		середнього		середнього	
Контрольна група (N=11)	7,15	27.2	29,5	27,2	9,2
Експериментальна група (N=14)	18,2	74.3	7,15	-	-

За результатами дослідження виявлено, що учасники експериментальної групи (18,2% або 2 особи) та контрольної групи (7,15% або 1 особа) виявили високий рівень комунікативної толерантності, що свідчить про їх терпимість у взаємодії з різними партнерами в різних ситуаціях. Більшість учасників експериментальної групи (74,3%) демонстрували рівень комунікативної толерантності вище середнього, що свідчить про їхню готовність сприймати і розуміти інших партнерів.

Середня оцінка комунікативної толерантності в контрольній групі становить 31,9 (середній рівень), в той час як в експериментальній групі вона складає 54,5 (рівень вище середнього). На жаль, в контрольній групі виявлено досліджуваних із низькими показниками комунікативної толерантності, тоді як їх відсутність спостерігається в експериментальній групі. Це може свідчити про необхідність подальшого розвитку цієї якості в дітей з контрольної групи, особливо у сфері дитячої комунікації.

2.3. Шляхи оптимізації розвитку комунікативних навичок у старших дошкільників.

Актуальність даної проблеми визначається тим, що освітня система стає ключовим інструментом соціального розвитку в інформаційному суспільстві. Україна переживає інституційні та структурні зміни, які можуть сприяти створенню нової культури, розвитку нових моральних цінностей та культуротворчих здібностей.

Специфіка соціокультурної ситуації в Україні визначає параметри та способи реалізації культурологічного підходу до формування національної освіти. Ця переорієнтація базується на процесах національної ідентифікації та враховує соціальні вимоги модернізації та національного самовизначення.

Зміна взаємодії між особистістю і культурою відображається на структурних та методологічних змінах в освітній системі. Ця переорієнтація сприяє розвитку нових форм взаємодії особистості та культури, сприяючи індивідуальному і соціальному самовизначенню на основі внутрішнього усвідомлення культурних цінностей і їх впливу на етичний аспект життя і суспільства.

Аналіз теоретичних та емпіричних досліджень довів, що ефективність та комунікативний розвиток дитини багато в чому обумовлений здатністю педагога до комунікативної толерантності в процесі міжособистісного розуміння, яке ґрунтується на сприйманні, розумінні, оцінюванні і взаємооцінюванні. Проведений аналіз літератури з проблем розвитку й формування толерантності дозволяє констатувати недостатню розробленість у педагогічній психології проблеми розвитку комунікативних навичок дітей. Цілеспрямоване формування комунікативних навичок може здійснюватися у навчально-тренувальних групах з використанням технології конструктивної зміни поведінки [32].

Дошкільний період загалом характеризується оптимальними умовами для саморозвитку: формуються (за сприятливих умов) такі психологічні механізми самопізнання та саморозвитку, як ідентифікація, рефлексія, само прийняття, само прогнозування. Подальше самопізнання і саморозвиток індивідуалізуються, набувають рис та особливостей, які властиві даній конкретній людині, зумовлюючи її стиль самопізнання та саморозвитку. Однак ці умови використовуються далеко не повністю.

Найважливішою умовою, що дозволяє людині стати суб'єктом власного саморозвитку є досягнення певного рівня її самосвідомості. Зараз

багато дітей і їх родини перебувають в умовах жорсткого соціально-економічного пресингу та обирають позицію само відсторонення від вирішення проблем власного життя. Почастішали прояви психологічної інфантилізації батьків, посилення скепсису, агресії, тривожності. Ці процеси негативно позначаються на розвитку гуманістичної основи толерантності, яка є результатом добровільного та відповідального вибору суб'єктом толерантного ставлення до життя. Однією з причин цього явища є недостатній рівень підтримки особистісного розвитку дитини у процесі їх навчальної діяльності [39].

З позиції ціннісно-сміслового підходу становлення толерантності відбувається в наслідок свідомого вибору на основі принципу ціннісного самовизначення особистості. Для педагога це означає, що толерантність – це особлива якість його способу буття, а не лише вимога професійної ролі або комунікативна звичка. Розвиток толерантності вимагає конструктивних змін на глибинному рівні, зокрема готовності вибудувувати свій власний світ таким чином, щоб бути відкритим для взаємодії з іншими, гармонізації самооцінки і «Я-концепції», зміцнення самоповаги і само сприйняття. Без цього всі спроби формування і розвитку толерантності матимуть поверхневий характер. Отже, конструктивна толерантна позиція актуалізується не лише за певних умов, але й відповідними зусиллями самого суб'єкта [30].

Змінити ситуацію на краще може така організація освітнього простору, що детермінує становлення суб'єктності, діалогічності, міжособистісної толерантності, оптимізація навчально-виховного процесу на основі ціннісно-сміслового підходу, з урахуванням соціально-орієнтованої моделі педагогічної взаємодії. В умовах навчально-професійної діяльності майбутніх педагогів цей підхід реалізується в тактиці психологічного супроводу, який розглядається як допомога суб'єкту у формуванні професійних якостей педагога. Основна опора робиться на внутрішні

потенціал суб'єкта, його право самостійно здійснювати вибір і нести за нього відповідальність. Здійснюючи психологічний супровід важливо навчити студентів ставити завдання саморозвитку та шукати шляхи їх реалізації, самостійно розширювати межі власних знань, умінь, досвіду [16].

Зв'язок між сприйняттям інших людей і власною самосвідомістю є взаємозалежним: наше уявлення про інших людей формується в залежності від того, наскільки ми розуміємо і себе. Таким чином, формування і розвиток професійної свідомості та самосвідомості педагогів стають актуальними завданнями.

Ігрове спілкування має важливе значення для розвитку дітей, оскільки воно допомагає їм навчатися і розкривати свою особистість. Гра допомагає розвивати дітей і розкриває їхні можливості, як самостійних особистостей.

Використання ігрових методик в дошкільних установах є ефективним способом розвитку дітей, який сприяє їхньому інтенсивному росту, більше, ніж навчальні методи. У період дошкільного розвитку дітей гра та спілкування дуже важливі для їхнього зростання та навчання.

Також важливо враховувати, що взаємодія між грою та спілкуванням в дошкільному віці розвивається на фоні розширення інтересів дитини поза сімейним оточенням. В цьому віці дитина намагається бути самостійною, і гра відіграє важливу роль у розвитку її самостійності. Дитина відтворює життя дорослих у своїй грі та намагається розігравати ролі, що дорівнює життю дорослих.

Гра має велике значення для розвитку дитини, оскільки вона допомагає дітям розуміти сенс людської діяльності та розвивати у них навички спілкування та мислення. Вона стимулює розвиток пам'яті, уваги та мислення дитини. Гра також сприяє розвитку багатьох навичок та вмінь, необхідних для успішного навчання та соціальної взаємодії.

Гра "Вітер дме на..." - гра, в якій ведучий починає запитання зі словами "Вітер дме на...", і учасники повинні відповісти на це запитання, вказавши

когось, на кого, на що дме вітер. Це дозволяє учасникам дізнатися більше про один одного, використовуючи різні характеристики або ознаки.

Гра "Знайди друга" - це вправа для дітей, де одній половині дітей зав'язують очі, а інші ховаються в приміщенні. Ті, у кого очі зав'язані, повинні відшукати свого друга, якого вони впізнають за допомогою дотику або обмацування. Після того як пари знайдені, діти міняються ролями.

Ці ігри сприяють взаємодії та спілкуванню між учасниками, допомагають їм дізнатися більше про один одного та розвивають навички спільної гри та спілкування.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукових джерел, проведені емпіричні дослідження та власне дослідження дають змогу зробити наступні висновки:

1. Дошкільний вік є періодом інтенсивного психічного та особистісного розвитку, що обумовлено підготовкою до навчання в початковій школі. В цей віковий період навчання стає провідною діяльністю, яка базується на пізнавальному інтересі та новій соціальній позиції. Розвиток основних характеристик дошкільного віку, таких як довільність психічних процесів, внутрішній план дій, організація навчальної діяльності та рефлексія, відбувається в процесі навчання. Розвиток самосвідомості старшого дошкільника пов'язаний із зростанням його внутрішньої позиції та формуванням самооцінки.
2. Соціальна поведінка визначається активністю особистості і виявляється через спілкування. Кожна особистість відображає соціальний світ навколо себе і виражає його у своїй соціальній діяльності. Процес комунікації базується на певних принципах, і виховання молодших школярів також має свої принципи, які визначають зміст і методи виховного процесу. Одним із таких принципів є спрямованість виховання на досягнення всебічного розвитку молодшого школяра та зв'язок виховання з його життям.
3. Соціальний розвиток дитини старшого дошкільного віку включає в себе формування соціальної поведінки та розвиток її комунікативних умінь. Цей процес відображається у збільшенні довільності психічних процесів, розходженні між соціальними знаннями та реальною поведінкою дитини, а також в активному накопиченні досвіду комунікативної поведінки. Діти старшого дошкільного віку розуміють

своє ставлення до оточуючого світу, і вони починають активно взаємодіяти з ровесниками в цьому процесі.

4. Після проведення експерименту та аналізу результатів можна зробити наступні висновки: Велика більшість старших дошкільників (64,0%) виявили середній рівень сформованості комунікативних навичок. 14,0% дітей виявили високий рівень сформованості, тоді як 22,0% мають низький рівень. Діти з низьким рівнем комунікації характеризуються відсутністю системності у засвоєнні комунікативних правил і понять, відсутністю інтересу до соціальних проблем і емоційною імпульсивністю. Діти з середнім рівнем мають хороше засвоєння соціальних понять і ставлення до дотримання норм, але їм може бракувати самоконтролю в окремих ситуаціях. Готовність до комунікативної поведінки висока, але може залежати від думки інших.
5. Сутність та важливість комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку акцентують на основних аспектах розвитку особистості дитини. Важливими особливостями її характеру, волі та моральності визначається саме на цьому етапі. Якщо на цьому етапі виховання дітей будуть допущені помилки, вони можуть проявитися в подальшому. Тому важливо забезпечити комплексний комунікативний розвиток дитини, який враховує всі аспекти її особистості. Важливими факторами у формуванні комунікативних навичок у дітей є якість виховання та наявність позитивного прикладу дорослих. Такий підхід сприяє розвитку у дітей комунікативних цінностей і навичок, які вони зможуть використовувати в подальшому житті. Отже, комунікативний розвиток старших дошкільників є важливою складовою їхнього розвитку та формування як особистостей. Це вимагає уважності, індивідуального підходу та системної роботи з дітьми з метою розвитку їх моральних цінностей та здатностей до соціалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. В. Розвиток теорії та практики дитячої гри / Л. В. Артемонова // Дошкільне виховання. – 2001. – № 7. – С. 18–19.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»/ М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К.: Світич, 2008. – 430 с.
3. Беленька Г. В. Здоров'я дитини – від родини / Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, М. А. Машовець. – К.: СПД Богданова А. М., 2006. – С. 161–182.
4. Богуш А. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / А. Богуш., Л. Варяниця, Н. Гавриш; Науково-дослідний центр з проблем соціальної педагогіки та соціальної роботи АПН України, Луганський над. пед. Університет ім. Т. Шевченка. – Луганськ: Альма-матер. – 2009. – 808 с.
5. Гончарова-Горянська М. В. Соціальна компетентність дошкільнят: поняття, зміст, формування в сучасних навчальних закладах / М. В. Гончарова-Горянська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. / Ін-т проблем виховання АПН України; редкол.: О. В. Сухомлинська та ін. – К., 2006. – С. 219-226.
6. Доманюк О. М. Соціалізація дитини в умовах дошкільного навчального закладу // О. М. Доманюк // Педагогічний дискурс, випуск 10, 2011. – С. 146–149. 15. Друзяк О. М. Соціалізація дитини у процесі сюжетно-рольових ігор в умовах дошкільного закладу / О. М. Друзяк // Таврійський вісник освіти. – 2012. – №2 (38). – С. 135–143.
7. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 424 с. 17. Закон України «Про дошкільну освіту» / Урядовий кур'єр. – 2001. – №141. – С. 1–8.
8. Карнаух Л. Особливості соціалізації дітей дошкільного віку в умовах сучасного соціального середовища Електронний ресурс / Л.Карнаух // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2012. – Вип. 40. – Режим доступу:

http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/40/visnuk_11.pdf.

9. Кононко О. Л. Пріоритети дошкільної освіти / О. Л. Кононко // Педагогічна газета. – 2003. – № 10. – С. 5. 23. Косарева О. Партнерська взаємодія з дитиною // Палітра педагога. – 2005. – № 4. – С. 8–9.

10. Кравченко Т. В. Соціалізація особистості й соціальне середовище / Т. В. Кравченко // Теоретико-методичні проблеми дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – К., 2006. – Вип. 9. – Кн. 2. – С. 23–29. 25. Кравченко Т. В. Сутність характеристики соціалізації. // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 3. – С. 11

–

11. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку. // Дошкільне виховання. – 2001. – № 9. – С. 21-

12. Кушнірик Н. Я. Особливості соціалізації особистості дитини в процесі виховання / Н. Я. Кушнірик // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя, 2010. – Вип. № 8 (61). – С. 282–286.